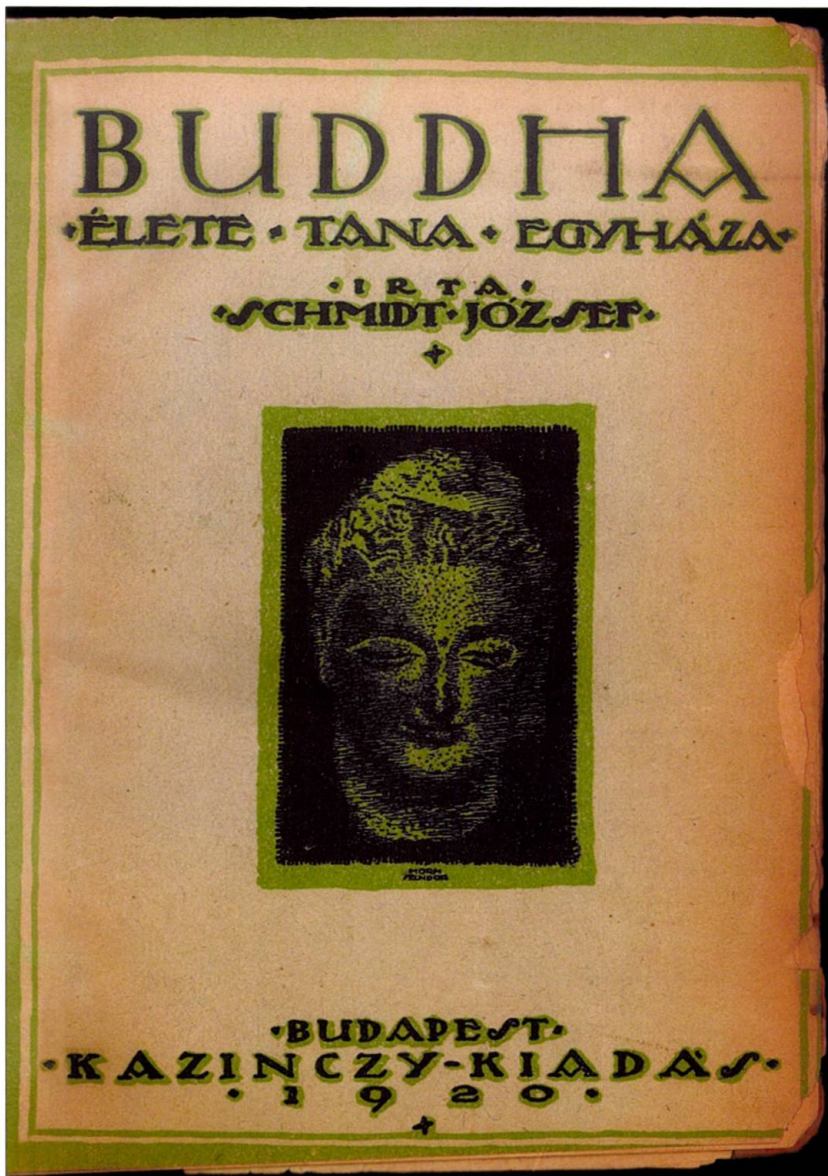

Kelet és Nyugat között

Általános jellegzetességek egy egyedi könyvborítón

► A Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeumban 2017 szeptemberében megrendezett, az 1920-as, 1930-as évek magyarországi keleti hatásait bemutató *Sanghaya – Shanghai* című kiállításról kimaradt többek között egy olyan műtárgy, amely a kiállítás alcímét is – *Párbuzamos eltérések Kelet és Nyugat között* – tökéletesen megjeleníti. A szóban forgó tárgy – egy különleges, egyedi módon készült könyvborító – nemcsak azért érdekes, mert Schmidt József *Buddha élete, tana és egyháza* című, 1920-ban kiadott könyvéhez készült, hanem azért is, mert az 1952-ben alakult Buddhista Misszió vezetőjének, Hetényi Heidelberg Ernőnek (1912–1999) a hagyatékából származik.

Az 1927-ben készült borító egy olyan könyvhöz tartozik, amely nagyon sokáig szinte az egyetlen tudományos igényű mű volt a buddhizmussal kapcsolatos magyarországi ismeretterjesztésben. Szerzője, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjaként számontartott Schmidt József (1868–1933) fontos szereplője volt a magyar szellemi életnek. 1910-től a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán az indoeurópai összehasonlító nyelvészet nyilvános rendkívüli, 1914-től pedig nyilvános rendes tanára volt; előadásain a görög, valamint a latin nyelv és irodalom mellett a szanszkrit nyelvészet ismeretébe is bevezette hallgatóit. A Tanácsköztársaság alatt többek között az egyetemi direktórium tagja volt, ezért 1919-ben felfüggesztették, 1924-ben pedig nyugdíjazták. Ebben az időszakban egyedülállóan magas szintű ismeretterjesztő munkásságot fejtett ki. Gyors egymásutánban jelentek meg máig alapvetőnek számító filozófiatörténetei (*Buddha élete, tana, egyháza*, 1920; *Az ind filozófia*, 1923), drámafordításai (Kálidásza: *A király és a*

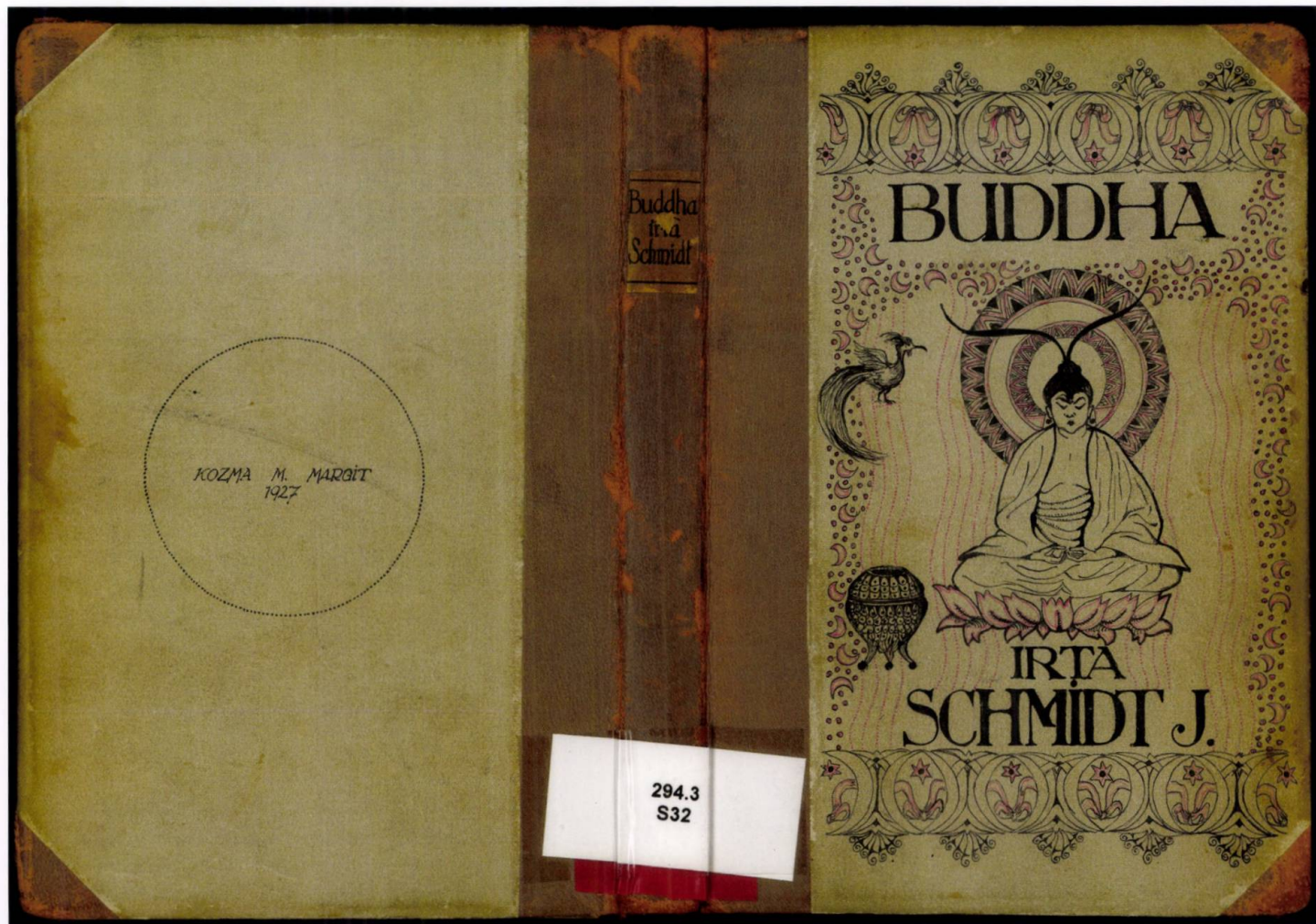
Schmidt József *Buddha élete, tana és egyháza* című könyvének eredeti borítója („Kazinczy” Kiadás, Budapest, 1920).
Grafikus: Horn Andor / Original cover of the volume *Buddha's Life, Teachings and Church* by József Schmidt ('Kazinczy' Edition, Budapest, 1920). Graphic design by Andor Horn

bajadér, 1922; Súdrika: *Az agyagkocsika*, 1925), irodalomtörténetei (*Az ó-ind epika*, 1921; *A szanszkrit irodalom története*, 1923) és a híres indiai mesegyűjtemény, a *Pancsatantra* első teljes fordítása (1924).

Schmidt *Buddha élete, tana és egyháza* című könyve a címben is jelölt, hagyományos hármas felosztást kö-

veti, amennyiben az akkori szakirodalom legjáva alapján mutatja be a Buddha életútját, tanítását (*Dhamma*) és egyházát (*Szangha*).¹ A könyv, rendszerezettsége és alaposága következtében, a kiadás óta történt tudományos nézőpontváltások tükrében is máig használható, kivéve az „északi” buddhizmusra vonatkozó

**Kozma M. Margit: Egyedi borító Schmidt József Buddha élete, tana és egyháza című könyvéhez /
Margit Kozma M.: Individual cover to the volume Buddha's Life, Teachings and Church by József Schmidt
1927, tusrajz, félbőr kötéssel, rajz: 20,7x14,3 cm (A Tan Kapuja Buddhista Főiskola Szakkönyvtára, Budapest)**

© Fortepan / Csöke József

részleteket, melyek talán már a maguk idejében is leegyszerűsítettek voltak és elfogultságról tanúskodtak. Mindenesetre újabb kiadásával együtt (*Ázsia világszága. Buddha élete, tana és egyháza*. Athenaeum, Budapest, 1925) Schmidt műve sokáig az egyetemi oktatásban is használatos kézikönyv volt.

A könyv eredeti borítója egy gandhári Buddha-fejet ábrázol. A buddhizmus és a hellenizmus találkozásának következtében a mai Északnyugat-Pakisztán és Afganisztán területén létrejött kulturális övezet fénykora a Kr. e. 1. századtól a Kr. u. 6–7. századig tartott. A számos fennmaradt, főként jellegzetes himáljai csillámpalából, illetve stukkóból készült megjelenítés egyaránt viseli magán a buddhista ikonográfia jegeit és a hellenisztikus művészet jellegzetességeit. A borítón láttatott Buddha-fejen ilyen például az Indiában bölcsességet jelképező fejdudor (*usnisa*) helyett az Apollónra jellemző hajcsomó (*krobülosz*) ábrázolása, amely egyszerre fejezi ki a két kultúra találkozását és az ebből adódó félreértéseket.

A Kelet és Nyugat találkozását megjelenítő gandhári Buddha-fej már csak azért is kerülhetett Schmidt könyvének borítójára, mivel a 19. századtól fogva a nyugati közízlés a „torz”-nak tekintett, hagyományos indiai ikonográfia helyett sokáig csak ezt a „gréko-buddhista” (a pesti születésű Leitner Gottlieb Vilmos kifejezése) művészetet fogadta el valódi esztétikai értékkel rendelkező indiai kultúraként. A szemlélet megváltozását azonban jól érzékelteti a könyvet 1927-ben különleges, egyedi borítóval ellátó Kozma M. Margit munkája.² Művén az eredeti borító ábrázolását egy japonizáló *Amida nyorai* (szanskrit *Amitábha buddha*) rajza váltotta fel, a szecesszió késői, magyaros-orientalizáló stílusában. A megújult borító tervezőjének választása nem volt teljesen szokatlan, mivel ebben az időszakban az Amidát megjelenítő kamakurai „Nagy Buddha” szobor volt Nyugaton a legismertebb Buddha-ábrázolás. Ezt nyilván a Japánban rendkívül népszerű vallási mozgalom, az *amidizmus* is megerősítette, mely szerint

A kamakurai Nagy Buddha, a fényképen kamerával Csöke József filmrendező 1964-ben, Japánban / The Great Buddha of Kamakura. Man with camera in the photo: film director József Csöke (Japan, 1964)

a hívó az Amidának hódolatot kifejező formula (*Namu Amida Bucu*) állandó ismétlésével, a Nyugati Tiszta Földre, a *Szukkávati* mennyországba kerül. Ahol – írja Schmidt – „a jók erényes életük jutalmául újraszületnek s a legnagyobb boldogságot élvezik.”³ Ugyanakkor a borító Amida-ábrázolása több kérdést is felvet.

A japonizáló stílusjegyekre elsősorban a Buddha-figura jellegzetes, két ujját körkörösre formáló, csak Japánra jellemző kéztartása utal, mivel ruházata – a vállán lazán átvetett lepel és a testét takaró köntös – csak formálisan felel meg az Amida-ábrázolások hagyomá-

nyos öltözkékének. A japán Buddha-képmásokra ugyancsak nem jellemző a fejtetőn feltornyozott haj a kacéran homlokba lógó hajtinccsel; előbbi a fametszeten ábrázolt szamurájok viseletével, utóbbi pedig a korabeli női divattal rokonítható. De van az ábrázolásnak egy olyan motívuma is, ami teljességgel szokatlan és egyedülálló. Tudniillik a feltornyozott hajában hosszú tollakat (!) viselő figura díszítménye ugyancsak leginkább az éppen aktuális női divatra, semmint valamiféle buddhista fejékre utal... Ebben az időszakban ugyanis a hölgyek szinte „madárfészekké” átalakí-

Schmidt József Buddha élete, tana és egyháza című könyvének batikolt hatású papír- (Java) előzéke, Hetényi Heidelberg Ernő ex librisével / Batik look (Java) paper endpaper of the volume *Buddha's Life, Teachings and Church* by József Schmidt with Ex libris of Ernő Hetényi Heidelberg

MELA
KOEHLER

Mela Koehler: Képeslap fekete tollas, zöld és fekete női fejedővel, a Divatos kalapot viselő hölgyek-sorozatból / Mela Koehler: Picture postcard with a green and black hat with black plume from the series Women Wearing Fashionable Hats

1910-es évek, színes litográfia, 14x8,9 cm
(Leonard A. Lauder Postcard Archive,
Museum of Fine Arts, Boston)

tott kalapjait számos szalaggal, virággal és tollal díszítették, de gyakoriak voltak a kalapok helyett alkalmazott tollas diadémok vagy fejdíszek is. A mű alkotója feltehetőleg egyszerre akart megfelelni a nyugati divatnak és a divatos keleti egzotikum ábrázolásának.

Ami pedig még a Kelet és Nyugat közötti világot illeti, a Buddha-figura „tulipános” lótusztrónja nyilvánvalóan a mű magyaros vonatkozásait hangsúlyozza. A tulipános frízek, holdak és csillagok között lebegő Buddha jobb oldalán még egy „pávatollas” díszítésű füstölő és egy leginkább paradicsommadárra hasonlító pávakakas is megjelenik, ami azért is érdekes, mivel a páva Amitábha buddha szimbóluma – noha erről a rajz készítőjének aligha lehetett tudomása. Nyilván arról sem, hogy ez a páva lehetne akár az Amitábha mennyországot leíró *Szukhávátívjüha szútrában* – melyet ekkorra már kiadtak angolul – szereplő mitikus *kalavingka-madár* is. Ezek a motívumok ugyancsak az ábrázolás „keleties” jellegét hangsúlyozó szándékkal kerülhettek a borítóra, amit alkotója egy másik vonatkozással is megerősített. Ez pedig nem más, mint a könyv előzéke, ami a korban divatos, Németországban manufaktúráisan előállított ún. *Java*, azaz batikolt hatású papírból készült.⁴

KELÉNYI BÉLA
tibetológus

Jegyzetek

1. Buddha, Tana és Egyháza, azaz a Három Drágaság (szanskrit: *triratna*), melyekben a hívők egy szertartás során vesznek menedéket, így formálisan is buddhistává válnak.
2. Kozma M. Margit (?-?) életét és munkáit illetően csak annyi bizonyos, hogy nem tartozott az építész, iparművész Kozma Lajos családjához, Horányi Éva szíves közlése.
3. Schmidt József: *Azsia világossága. Buddha élete, tana és egyháza*. Athenaeum, Budapest, 1925, 222.
4. A borító és az előzék anyagainak meghatározását Darabos Editnek köszönöm.